

אונאה: דברי הקדמה, חלק ב'

למה מחזירין אונאה של שתות? (המשך)

א. רמב"ם הלכות מכירה פרק יב:א
ואף על פי שהוא עובר בלא תעשה אינו לוקה מפני שניתן להשבון...

ב. רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק א:א
ואין לוקין על לאו זה שהרי הכתוב נתקו לעשה שאם גזל חייב להחזיר שנ' "והשיב את הגזלה אשר גזל" זו מצות עשה. ואפילו שרף הגזלה אינו לוקה שהרי הוא חייב לשלם דמיה, וכל לאו שניתן לתשלומין אין לוקין עליו.

ג. רמב"ם הלכות גניבה פרק א:א
ואין לוקין על לאו זה שהרי ניתן לתשלומין שהגנב חייבה אותו תורה לשלם...

ד. תוספות מסכת בבא מציעא דף סא עמוד א "אלא לאו"
וא"ת ולוקמיה בגזל גופיה ובגזל עבדים דלא אתי מרבית ואונאה, דאין אונאה לעבדים...

ה. שערי יושר שער ה פרק א:ד
וביאור ענין זה הוא לענ"ד על פי הקדמה כללית, דכל דיני המשפטים של דיני ממונות בין איש לרעהו אינם כדרך כל מצוות התורה, דבכל המצוות הוא מה שהזהירה לנו תורה בעשה ול"ת, חיוב קיומם עלינו הוא העיקר לקיים מצות ד', ובדיני ממונות אינו כן, דקודם שחל עלינו מצות ד' לשלם או להשיב, צריך שיוקדם עלינו חיוב משפטי... והנה הלאו של איסור גזל הוא שלא יגזול איש מחבירו דבר שעל פי תורת המשפטים הוא של חבירו...

ו. תוספות מסכת בבא מציעא דף נא עמוד ב "בד"א"
ר"ח פסק כרב דהלכתא כרב באיסורי. תימה דהא לא פליגי אם מותר לעשות כן, אלא פליגי אם חייב להחזיר האונאה, והלכה כשמואל בדיני!...

ז. ר' אשר וויס א'
והנראה עיקר בהדגשת והטעמת הדברים לפי מה שביארתי במק"א בדבר הנמסר לחכמים (עיינ מנחת אשר דברים סימן כ"ז) דבכל מקום שמצינו דין כללי בתורה או מצוה כללית שע"כ יש בו פרטי הלכה, נמסר הדבר לחכמים לקבוע פרטיה ודקדוקיה, וברוח קדשם ועומק בינתם קבעו פרטים אלה ודבריהם כדברי תורה ממש המה.
וכך גם בסוגיא זו דאונאה שאסרה תורה, דלא אמרה תורה אם המקח קיים או בטל ואם צריך להחזיר אונאה או לא ומה בין קרקע ומטלטלין ודברים שיש בהן מנין ומשקל וכדומה. וע"כ נמסר הדבר לחכמים, ודבריהם דברי תורה המה.
זה הנראה ביסוד הדברים, דו"ק ותשכח.

ח. ר' אשר וויס ה'
ועוד יש לעיין באונאה יותר משתות דבטל המקח אם הוי דין מסויים דאונאה וכדין שתות דקנה ומחזיר אונאה, או שמא דין כללי הוא דמקח טעות וכיין ונמצא חומץ והמקדש אשה ונמצא בה מום וכדו'... אך לדידי צ"ע בזה דבכל מקום שמצינו מקח טעות יש בו טעות בגוף המקח דהיינו בדבר הנקנה, אבל באונאה יותר משתות באמת אין טעות בעצם המקח או בגובה התשלום, ומה סברא יש לבטל את המקח, ומסתבר יותר היה לומר שיהחזיר אונאה. ועוד דבאמת נראה דאין סברא לומר דהוי כטעות בעיקר המקח, דעל המתאנה מוטל לבדוק וכל שבידו היה לבדוק אינו יכול לטעון מקח טעות, ובפרט באונאה דכך הוא דרך הסוחרים להפקיע את השערים...
ומשום כן נראה יותר דאף הלכה זו דין מסוים דאונאה הוא ולא גדר כללי דביטול מקח, ויסוד הדבר דנמסר הדבר לחכמים לקבוע פרטיה ודקדוקיה של הלכה זו, והם אמרו דיותר משתות בטל מקח ודו"ק בזה.

ט. שערי יושר ה:ה:עה-עז

כת המתאנה לתבוע אונאה, ולמחול אונאה

י. בבא בתרא צ:

תנו רבנן, "אוצרי פירות ומלווי ברבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים עליהן הכתוב (עמוס ה:ה) אומר "לאמר מתי יעבור החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר, להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה." וכתוב (שם ז) "נשבע ד' בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם." אוצרי פירות כגון מאן? אמר ר' יוחנן כגון שבת אצר פירות. אבוא דשמואל מזבין להו לפירי בתרעא חרפא אחרעא חרפא. שמואל ברבי משהי לפירי ומזבין להו בתרעא אפלא אחרעא חרפא. שלחו מתם, טבא דאבא מדברא! מ"ט? תרעא דרווח רווח.

יא. סמ"ע סימן רכז ס"ק נא

ודע דמורש"ל ז"ל [בחידושו לטור] כתב דאף דאיתמעטו הני (עבדים, שטרות, וכו') מדין אונאה, מ"מ לא גרעי מאונאת דברים וגניבת דעת, ובכלל לא תונו איש את אחיו הן וכמו שיתבאר ריש סימן רכ"ח, אם לא שהמוכר בעצמו לא ידע מאונאתו:

יב. בבא מציעא נא ע"א

ההוא גברא דהוה נקט ורשכי [קשורי משי – רש"י] לזבוני, קרי שיתא ושויא חמשא, ואי הווי יהבי ליה חמשא ופלגא הוה שקיל. אתא ההוא גברא ואמר "אי יהיבנא ליה חמשא ופלגא הווי מחילה, אתן ליה שיתא ואתבעיה לדינא." אתא לקמיה דרבא, אמר ליה לא שנו אלא בלוקח מן התגר, אבל בלוקח מבעל הבית אין לו עליו אונאה.

יג. רש"י מסכת בבא מציעא דף נא עמוד א

מבעל הבית - תכשיטין וכלי תשמיש שלו חביבין עליו, ואינו מוכרן אלא ביוקר, והוה ליה כמפרש יודע אני שיש בו אונאה, דאמרינן לקמן אין לו עליו אונאה, כך מצאתי בשאלות דרב אחאי (פרשת בהר סימן קיג).

יד. שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף נא עמוד א

וכן כתב ה"ר יהוסף הלוי אבן מיגש בתשובת שאלה וזה לשונו: ... ואם נתאנה לוקח נאמר גם כן שהקונה כבר ידע שחפצים אלו אינם מצויין למכור והוסיף בדמיהם כדי שבעליהן ימכרו אותן. עד כאן:

טו. בבא מציעא נא ע"ב

רבא אמר לא קשיא: כאן בסתם כאן במפרש, דתניא, "במה דברים אמורים? בסתם, אבל במפרש מוכר שאמר ללוקח 'חפץ זה שאני מוכר לך במאתים, יודע אני בו שאינו שוה אלא מנה, על מנת שאין לך עלי אונאה', אין לו עליו אונאה. וכן לוקח שאמר למוכר 'חפץ זה שאני לוקח ממך במנה, יודע אני בו ששוה מאתים, על מנת שאין לך עלי אונאה' אין לו עליו אונאה.

טז. משנה בבא מציעא ד:ד

כשם שאונאה להדיוט כך אונאה לתגר. רבי יהודה אומר אין אונאה לתגר.

יז. מרדכי מסכת בבא מציעא פרק הזהב רמז שז

כ' רבינו אבי העזרי אם ידע הלוקח ושתק עד לאחר זמן [אבל תוך כדי שיראה לתגר] ותבעו לדין, לא הוה שתיקתו מחילה, כדחזינא הכא בתלמודא גבי וורשכי וכיפי, שהרי רבא ורב חסדא לא פטרי משום דידע אלא משום דבעל הבית העשוי למכור כליו היה, אבל מפני שידע הלוקח כשלקח שנתאנה לא פטרוהו עכ"ל:

יח. רש"י מסכת בבא מציעא דף נא עמוד ב

מפרש - שפירש לו: יודע אני שיש אונאה, ואני מוכרו לך על מנת שאין לך עלי אונאה...

יט. רמב"ם הלכות מכירה פרק יג:ג-ד

האומר לחבירו 'על מנת שאין לך עלי אונאה' יש לו עליו הוניה. במה דברים אמורים? בסתם שאין יודע כמה הוניה יש בו כדי שימחול, ואין צריך לומר אם אמר לו 'על מנת שאין בו הוניה' שהרי יש בו, אבל במפרש אין לו הוניה שכל תנאי שבממון קיים. כיצד? מוכר שאמר ללוקח 'חפץ זה שאני נותן במאתים, יודע אני שאינו שוה אלא מנה, על מנת שאין לך הוניה אני מוכר לך', אין לו עליו הוניה. וכן לוקח שאמר למוכר 'חפץ זה שאני לוקח ממך במנה, יודע אני ששוה מאתים, על מנת שאין לך עלי הוניה אני לוקח ממך', אין לו עליו הוניה.

כ. מחנה אפרים הלכות מכירה - דיני אונאה סימן יד

קשה [לרמב"ם] דהא בלוקח מבעל הבית קיי"ל דאין בו אונאה ואף על גב דהתם לא ידע כמה שיעור האונאה אפ"ה כיון דסתמא הוי כאלו אמר ליה שיש בו אונאה וכמ"ש הגאון ז"ל סגי והוי מחילה... יש ליישב דס"ל [לרמב"ם] דכל היכא דלא פירש לו שיעור האונאה לא גמר בדעתו למחול, ובדעתו הוא לתבוע אונאתו, מה שאין כן בלוקח מבעל הבית דליכא למימר דלא מחל ודעתו הוא לתבוע אונאתו, שהרי אמרו 'הלוקח מבעל הבית אין לו אונאה' וכיון דלא מצי לתבוע האונאה ע"כ גמר ומחל.

כא. שו"ת הרשב"א חלק ב סימן רעה

שאלת: ראובן הפקיד בלא שטר ובלא עדים אצל שמעון מעות להלוותם ברבית, ולזמן אמר אליו תן לי מה שיש לי בידך. ואמר שמעון אין לך בידי כלום, אבל עשה לי מחילת שמים מחילת בריות ואתן לך מנה. הרבה עליו ראובן רעים ולא הועילו. ראה ראובן שאין לו על שמעון שום ראייה ושהוא כופר לו בכל, וכדי שלא יאבד את הכל עשה לו מחילת שמים מחילת בריות. אם נפטר שמעון בכך מדיני שמים אם לאו שמחמת אנסו כתב לו ראובן כך...

ואפילו לא נאנס כלל וסבור שאין לו בידו יותר ונמצא שיש לו, מחילתו בטלה, דכל דלא ידע לא מצי מחיל, וכדאיתא במציעא ובבבא ובשאר דוכתי.... וכדתיא "מוכר שאמר ללוקח חפץ זה שאני מוכר לך במאתים יודע אני בו שאינו שוה אלא מנה על מנת שאין לך עלי אונאה, אין לו עליו אונאה. וכן לוקח שאמר למוכר חפץ זה שאני לוקח ממך במנה יודע אני בו שהוא שוה מאתים על מנת שאין לך עלי אונאה."

כב. קצות החושן סימן רכז:ט

גבי אונאה משום דלא ידע דמחל, אף על גב דמחל הו"ל מחילה בטעות...

כג. סמ"ע סימן רכז ס"ק לט

אף לפי מאי דקיי"ל דאדם יכול להקנות ולמחול אף דבר שאינו קצוב, מודה במחילה כזו שצריך שיפרשו, דאל"כ יכול לומר לא ידעתי שיש בו אונאה כל כך דאמחול:

כד. ספר התרומות שער סד חלק א

ולענין אונאה שחלקו בין בסתם בין במפרש, ההיא טעמא רבא הוא משום דבסתם [ליכא] מחילה, דהא [כ] שאר כל מקח וממכר הוא דבכל מקח וממכר נמי כל אחד יודע שחברו מעלה בדמי ממכרו כמו שיוכל לעלות...

כה. נתיבות המשפט ביאורים סימן רכז:יג

והטעם שאמרו בש"ס [ב"מ נ"א ע"א - ע"ב] דלא ידע ומחל, לאו משום דמחילה לא מהני משום דהוי מחילה בטעות כמ"ש בקצוה"ח [סק"ט], דהא התוס' שם [ע"ב ד"ה הכא] הקשו גבי כתובה "הא לא ידעה אם ימות קודם," ובודאי דהאשה יכולה למחול כתובתה לבעלה כשמוחלת בפירוש! אלא ודאי דהטעם הוא דכשלא ידעה דמחיל אינה מתכוננת למחול...

כו. אמרי בינה דיני דיינים סימן כ:יח

ומעתה במחילה... אם אינו מפרש שיודע שחייב לו יותר ושיש לו זכות יותר ממה שנותן לו, י"ל דלא מהני מחילה, וכמ"ש הרשב"א, כיון שחבירו יודע שחייב לו יותר, אף דדין אונאה יש לומר דאין בו. דלא עדיף מקרקע ודבר שאינו מטלטל וגופו ממון דיצאו מדין אונאה, מ"מ איסור תורה הוא ליהנות לחבירו בכל דברים דאיתמעטו מדין אונאה, כמבואר רמב"ן פ' בהר...